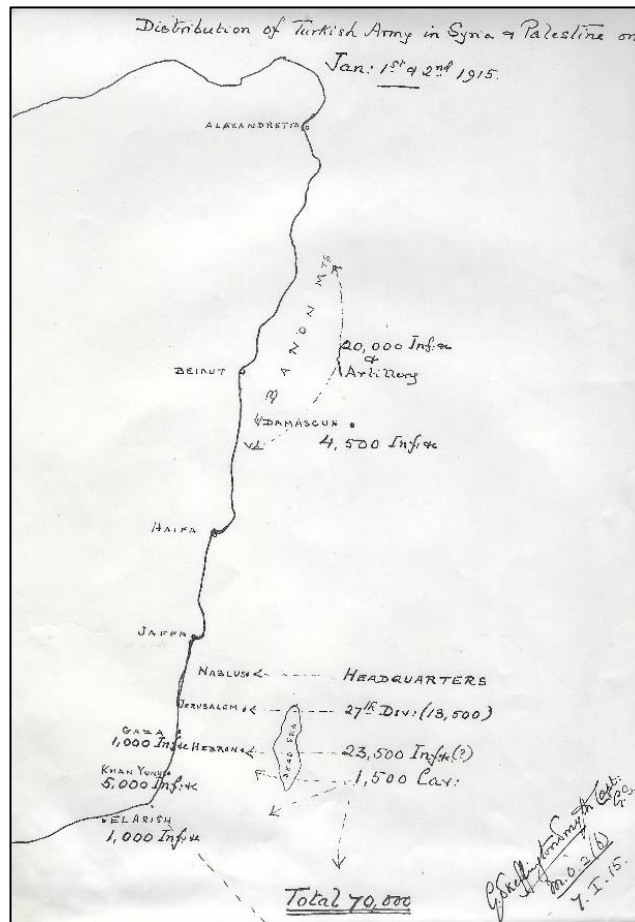

למה גליפולי

דב גביש

ב-2 באוגוסט 1914 נכרתה ברית בין העות'מאנים למעצמות המרכז, ב-10 בו נכנסו שתי ספינות מערכה גרמניות אל הים השחור ובסוף אוקטובר הופגזו נמלי הים הרוסיים. הרצון להקל על הרוסים ולהסיט כוחות עות'מאניים מהקווקז השתלב בהיערכות הבריטים להגן על תעלת סואץ. ב-16 בנובמבר 1914 נדרשו הבריטים לעבות את מערך ההגנה על התעלה בשני אגפיה, גם מצדה המזרחי, מחשש להתקפה טורקית יבשתית על התעלה מתוך חצי-האי סיני. מלכתחילה הופקד כוח הודי בפיקוד בריטי באיסמעיליה ובפורט סעיד, אך בתחילת דצמבר, כאשר התכנס כוח אוסטרלי וניו-זילנדי לסדרת אמונים במצרים לקראת שיגורו לצרפת, הופקד גם הוא לגיבוי הגנתה של תעלת סואץ.¹

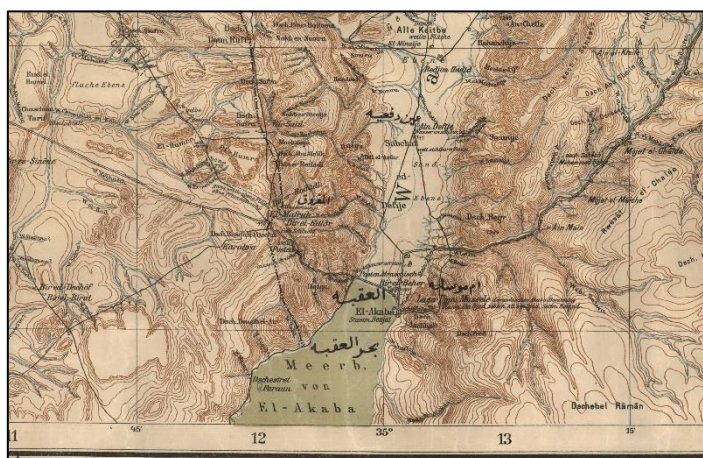

מפת המודיעין הבריטי, ינואר 1915

G. Macmunn & C. Falls, *Military Operations: Egypt & Palestine*, London, 1928, pp.19-36.

תמונת המודיעין הבריטי על סדר הכוחות העות'מאני בחוף המזרחי של ים-התיכון הופקה במסמך לאחר דיון ב-4 בדצמבר 1914 ומידע שסוכם ביומיים הראשונים של שנת 1915, ואושר כעבור שבוע, ב-7 בינואר. לרשות התורכים עמדו אז, ככול הנראה, כ-70,000 לוחמים, ארטילריה בהרי הלבנון, פרשים בעזה, חאן יונס ואל-עריש ומפקדה בשכם.²

תורכיה לא הייתה מעצמה ימית וכדי לאיים על התעלה ולשתקה עמדו בפניה שתי אפשרויות: לקדם את כוחותיה מארץ-ישראל דרך עזה לצפון סיני, או לנוע במסילת עולי הרגל החגיגאזית דרומה ודרך עקבה לעבור לסיני. היה גם ניסיון כושל להקים מחתרת פרו-עות'מאנית במצרים.³ לרשותם של התוקפים מסיני עמדו מפות שיצאו לאור ערב המלחמה ומפות שיצאו במהלכה. כאלה היו 4 גיליונות של הגבול העות'מאני-מצרי בסיני משנת 1915-1916, מפות של האופטמן פון רמזיי (Ramsay) בקני"מ 1:250.000 עם תיאור טופוגרפי דל של קווי צורות-נוף, נקודות גובה ושמות מקומות בגרמנית, בערבית ובתורכית עות'מאנית. ואמנם בין פברואר 1915 לאוגוסט 1916 נערכו שני גלי קרב וסיור אלים באיסמעיליה, קטיה ורומני בפקודו של פרידריך קרס פון קרסנשטיין, שפעל ממפקדה בביר חסנה.

עקבה במפת פון רמזיי 1915

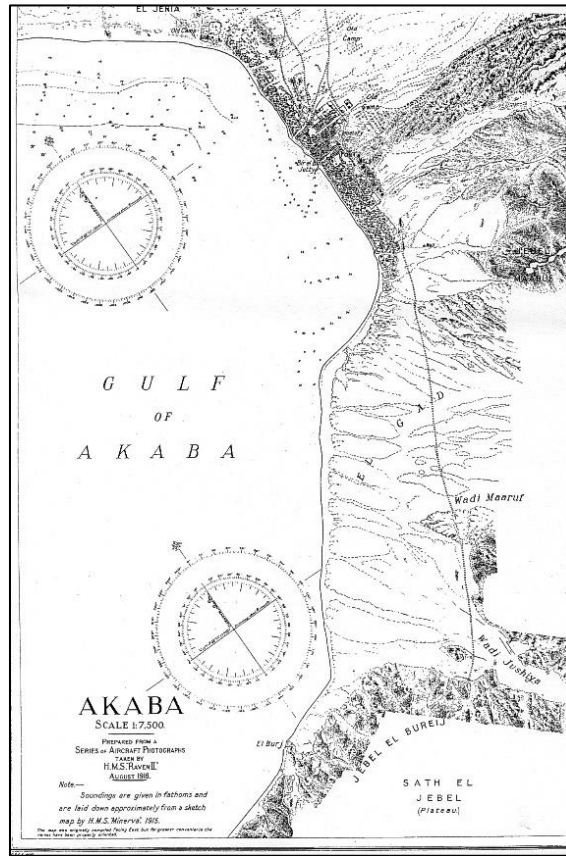
שר המלחמה הבריטי לורד קיצ'נר, ששרת בעבר במצרים, וג'ון מקסוול (Maxwell) מפקד הכוח הבריטי במצרים, הסיקו שעליהם לקדם ולקטוע את האיום על התעלה בשני יעדים, אם בנחיתה בעקבה וקטיעת המסילה החגיגאזית בקרבת עמאן ואם בהדיפת התורכים מצפון סיני. באוגוסט 1916 צולמה עקבה מהאוויר על-ידי מטוסי-ים בריטיים שהגיוחו אליה בשיט בספינה Raven II, ספינה גרמנית לשעבר (Rabenfels) שנפלה בידי הבריטים.⁴ עקבה עצמה נכבשה רק

NA, WO 106/1569 1-2.1.1915 ²

Polat Safi, 'Mirage in the Sands', *Jerusalem Quarterly* 66, 2016, pp. 39-54. ³

דב גביש, 'ששה ימים במלחמה', *הארץ*, מוסף שבועי 30.5.1980, עמ' 23, C.E. Hughes, *Above and Beyond Palestine*, 1930, pp.35, 47-57, 164-167. ⁴

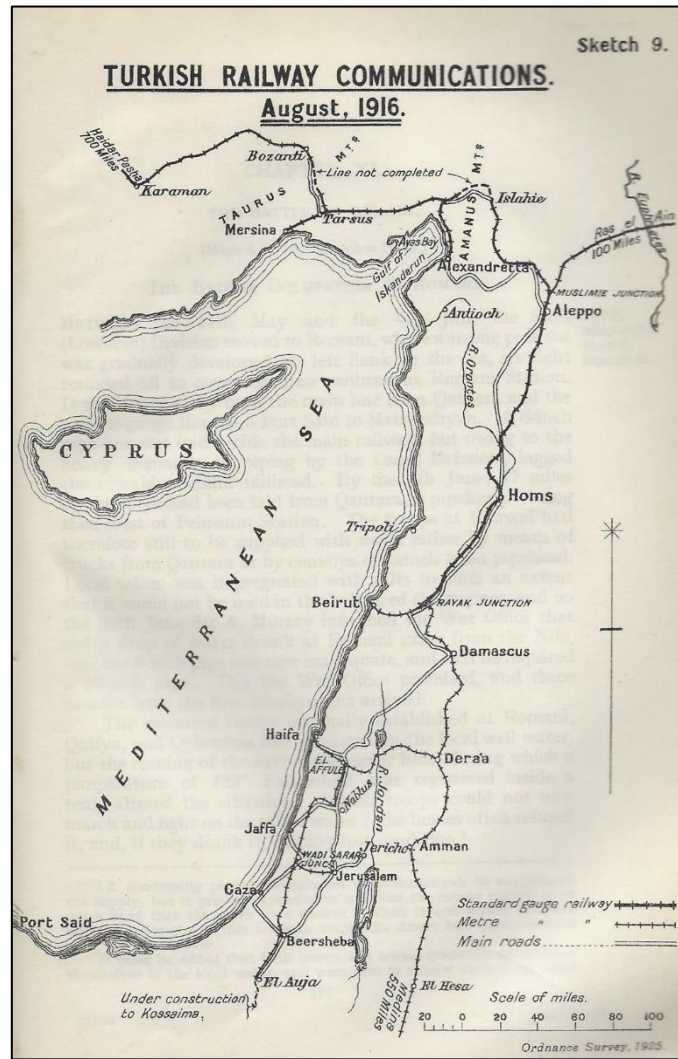
כעבור שנה והסתיים הפרק החיגי'אזי שלה. לורנס איש ערב חלף על פניה ביריית אקדח, שהרגה גמל והמאמץ הבריטי הופנה לצפון סיני.

עקבה 1:7,500 (אוגוסט 1916)

עקבה 26.8.1918 (צילום של הטייסת הגרמנית 305)

מערכת מסילות הברזל העות'מאנית 1916

שליטתה של תורכיה ביבשה הותנתה בתקשורת מסילתית מסורבלת. ניתוב המסילה הנפתל עבר במפערי הרים, במנהרות טרם השלמתן ובמסילות-ברזל בעלות רוחב לא אחיד. המסילה יצאה מאיסטנבול דרומה לבוזנטי, עברה את רכס הטאורוס במעבר שהושלם רק לקראת תום המלחמה. מחשש לפגיעה מהים במרסין או באלכסנדריה, פנתה המסילה בטרסוס מזרחה לאל-צלחיה דרך מפער ברכס האמנוס, הסתעפה דרומה לחלב, לחומס ולראיאק, ומזרחה לבגדד. אל המסילה שהולכה דרומה לדמשק התחברה מסילה צרה ומשוונת שעלתה מביירות. בדרעא הסתעפה מסילת עולי הרגל לארץ-ישראל ודרומה לסיני במסילה צרה אף יותר.

במנהרות הרי הטאורוס

שינוע כוחות, כלי מלחמה, רפואה, מים, מזון לצבא ולבעלי-חיים, במרחק מאות קילומטרים, היה כרוך בחמש-שש פריקות, העברות והעמסת קרונוות רכבת ובהמות. קרס פון-קרסנשטיין מספר בספרו שהיה עליו לנסוע גם בעגלות ולרכוב על סוסים וגמלים כדי להגיע לבסיסו בסיני.⁵

בדרך לסיני

פרידריך פ. קרס פון קרסנשטיין, *עם התורכים אל תעלת סואץ*, מערכות, 2002, עמ' 58.

כדי לחבל במסילה החיג'אזית הבריטים שקלו ארבע דרכי גישה מחוף הים אליה:
אלכסנדריה – חלב, טריפולי – חומס, ביירות – דמשק וחיפה – דרעא.

המעברים נבחנו מדרום, מהמאחז הבריטי במצרים. על נחיתה ביפו נמסר שהמסילה מיפו לירושלים אמנם תאפשר שליטה במישורי פלשת וניתוקה של עזה, אבל לנמל יפו נודע שם רע, שאינו כשיר במזג אוויר חורפי. לעומתו, המעגנים בחיפה ובעכו היו עדיפים וניתן לנחות בהם בסיוע הצי. הנוחותים היו פועלים במרחב אוהד של דרוזים ומרונים, שאולי היו מספקים גם כ- 20.000 לוחמים במעבר לדרעא. אבל לנחיתה בחיפה ועכו היו גם חסרונות כמו קיטוע הקשר בין נצרת לירושלים ומעלה קשה מעמק-הירדן מזרחה אל המסילה החיג'אזית. על המעברים מביירות וטריפולי לדמשק נאמר שהם רחוקים מכדי לשנע דרכם כוחות אל המסילה במקרה של התנגדות.

בדיון המקדים, ב-4 בדצמבר 1914, מקסוול כתב לקיצנר שרפיה, יפו, עכו, ביירות וטריפולי רחוקות מהמסילה החיג'אזית, לעומת אלכסנדריה, שלכיבושה לא יזדקקו לכוח ניכר.⁶ כך הייתה אלכסנדריה לנקודת מפתח,⁷ בה גם הייתה נחשמת תנועת הכוחות התורכיים בין חודשי ינואר למרץ. המסילה, אמנם, נסללה בחלקה הצפוני הרחק מהחוף, מוגנת ממערב ברכסים ובתנאי שטח משתנים, אבל שיקול הדעת הצבאי נכנע לשיקול המדיני, מחשש לפגיעה בנתח הקולוניאלי המובטח לשליטת צרפת בלבנט בתוקף הסכם סייקס-פיקו.

הסכם סייקס-פיקו (מקור: ג' באר, קו בחול)

בימים שבין דצמבר 1914 לינואר 1915 חל מעין קיפאון בחזית המערב. הבריטים ביקשו לאיים על קונסטנטינופול וכדי להתגבר על מגננת החופים חשבו לקצר את טווח הארטילריה באמצעות ארמדה ימית של 85 ספינות, בריטיות וצרפתיות ובהן ספינה נושאת מטוסים. כך היה מיצר הדרדנלים יעד לכוחות ההסכמה אל לבה של עות'מאניה. שדות מוקשים ימיים במיצר חיבלו בספינות ומנעו את כניסתן, הן היו למוקד הכישלון הימי של מדינות ההסכמה ובעקבותיו גם לכישלון הפלישה היבשתית, שהטביע חותם לאומי במדינות שלחמו על חצי האי. הלם האבדות יצר הלם רב-לאומי ואבן-פינה לרוח אנז"ק. בעוד העולם כולו מנציח את מועד תום מלחמת העולם ב-11 בנובמבר תחת מעטה פרחי פרגים אדומים בכל בתי הקברות, באוסטרליה ובניו-זילנד ה-25 באפריל, מועד הנחיתה עם שחר, היה ל"יום האנז"ק", ויש האומרים ליום הולדתן של שתי האומות בדמם של המתנדבים למות. ה-18 במרץ, מועד כישלון הפריצה בדרדנלים, היה בתורכיה ליום הגאווה הלאומית, על עוצמת ההצלחה והנחת הייסוד להקמת הרפובליקה הטורקית בהנהגת כמאל אתאטורק. בארץ-ישראל הייתה הצהרת בלפור ב-2 בנובמבר 1917 למנשר שהביא כעבור שלושים שנה להקמת מדינת ישראל.⁸

History of the Great War: Operations Egypt @ Palestine, 1928, pp. 20-21.

C.E. Hughes (לעיל הערה 3), עמ' 33.

Mete Tuncoku, 'From Gallipoli 1915 to Balfour 1917', *The First World War: Middle Eastern Perspective*, pp. 148, 156.

6

7

8

בעקבות ההחלטה שאין מחזירים חללים למולדתם עוצבה בלונדון אנדרטה זמנית שעל פניה עמדו לעבור מצעדי הזיכרון. ה-Cenotaph, 'קבר ריק' ביוונית, היה ב-1920 לאנדרטה של קבע בלונדון, סרקופג בארלינגטון, קבר האלמוני ב"יד ההנצחה" (IWM) בקנברה ובבתי עלמין במדינות רבות; והדרדנלים בידי הטורקים. המועדים הלאומיים בארצות הדרומיות, באוסטרליה ובניו-זילנד, הרעיפו את הנצחת הקרבנות על החיים, ביצירות מורשת של תרבות ואמנות, במוסדות, בגנים, בשדרות של הדר ותהילה, ובריאה של מעין דת אזרחית (Civil Religion) המשולבת בעלייה לרגל אל שדות הקרב; אפילו בהקבלה לאיליאדה וטרויה.⁹

גליפולי ומיצר הדרדנלים

דגלי הצי של חבר העמים הבריטי והסהר הטורקי
דגלי המדינות הדרומיות, האוסטרלים והניו-זילנדים, ברקע מערכות הכוכבים של הצלב הדרומי
(מקור: IWM)

הסולטן והדרדנלים לאחר הניצחון 1917-1918

J. A. Moses, 'Anzac Day as Australia's Civic Religion', *St Mark's Review* 231, April 2015 (10), pp. v-vii&23-39'; S. Read, 'Avenues of Honour, Memorial and other avenues, Long Pines – around Australia and in New Zealand', *Australian Garden History Society* (website) 2021; Sarah Midford, 'Constructing the 'Australian Iliada': Ancient Heroes and Anzac Diggers in the Dardanelles', *Melbourne historical Journal* 2, 2011, pp.59-79.